

ЗАСОБИ ОПТИМІЗАЦІЇ НАВЧАННЯ В ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ ПІД ЧАС ПЕРЕБУВАННЯ УЧНІВ В УКРИТТЯХ

MEANS OF OPTIMIZING LEARNING IN INSTITUTIONS OF GENERAL SECONDARY EDUCATION DURING STUDENTS' STAY IN SHELTERS

Стаття присвячена актуальній проблемі побудови педагогічної взаємодії на принципах оптимізації педагогічного процесу в час перебування учнів в укриттях. Проаналізовано загальнотеоретичні та загальнодидактичні підходи до трактування оптимізації як педагогічної категорії, акцентовано на підходах, які необхідно враховувати при організуванні навчання в воєнний час під час переходу учнів в укриття. Подано рекомендації щодо виокремлення оптимальних засобів і методів навчання, які необхідно вчителю завжди мати в арсеналі допоміжних для продовження навчання з учнями в укритті. Виокремлено найбільш оптимальні методи навчання під час перебування учнів в укриттях: ігрові методи; пошуково-творчі методи; змагальні методи; методи активізації мисленнєвої діяльності; методи диференціації та індивідуалізації навчання. Наведено результати опитування учнів загальноосвітніх шкіл стосовно особливостей протікання педагогічної взаємодії під час перебування учнів в укриттях, зроблено аргументовані висновки та подано конкретні приклади як продовжувати освітній процес під час повітряної тривоги з учнями різних вікових категорій та з різних навчальних предметів, а також як забезпечити вибір оптимальних засобів і прийомів навчання, що базуються на загальних закономірностях і принципах навчання та реалізуються через принцип оптимізації. Розглянуто та аргументовано необхідність розробки критеріїв визначення оптимальності запропонованих методів чи засобів навчання для досягнення мети, доведено, що ідея оптимізації передбачає вибір і застосування оптимального змістового і процесуального темпу навчання, вибору найефективніших засобів навчання і виховання, урахування особливостей воєнного часу, психологічного налаштування учнів на педагогічні дії під час перебування в укриттях. Рекомендовано педагогові сучасної школи, яка функціонує в умовах постійних ймовірностей переривання навчання, високої ймовірності переходу в укриття розробляти додатковий арсенал засобів досягнення мети, який виконуватиме як функцію навчальну, виховну і розвивальну, так і функцію психологічного розвантаження і захисту, функцію мотиваційно-вольову та прогностично-активізаційну.

Ключові слова: оптимізація, принцип оптимізації, засоби оптимізації, методи оптимізації, заклад загальної середньої освіти, воєнний час, укриття.

The article is devoted to the actual problem of building pedagogical interaction based on the principles of optimizing the pedagogical process during students' stay in shelters. The general theoretical and general didactic approaches to the interpretation of optimization as a pedagogical category are analyzed, the emphasis is on the approaches that must be taken into account when organizing training in wartime during the transition of students to shelter. Recommendations are given for identifying the optimal means and methods of teaching, which the teacher must always have in his arsenal of auxiliary tools for continuing education with students in the shelter. The most optimal methods of learning during the stay of students in shelters are singled out: game methods; search and creative methods; competitive methods; methods of activation of thinking activity; methods of differentiation and individualization of education. The results of a survey of students of secondary schools regarding the peculiarities of pedagogical interaction during the stay of students in shelters are given, reasoned conclusions are made and concrete examples are given of how to continue the educational process during an air raid with students of different age categories and from different educational subjects, as well as how to ensure the selection of optimal means and methods of training based on general laws and principles of training and implemented through the principle of optimization. The need to develop criteria for determining the optimality of the proposed methods or means of learning to achieve the goal is considered and argued, it is proved that the idea of optimization involves the selection and application of the optimal content and procedural pace of learning, the selection of the most effective means of learning and education, taking into account the peculiarities of wartime, the psychological adjustment of students to pedagogical actions while in shelters. It is recommended that the teacher of a modern school, which functions in conditions of constant probability of interruption of education, high probability of transition to a shelter, to develop an additional arsenal of means of achieving the goal, which will perform both an educational, educational and developmental function, as well as a function of psychological relief and protection, a motivational-volitional and prognostic function – activating.

Key words: optimization, optimization principle, optimization tools, optimization methods, an institution of general secondary education, wartime, shelter.

УДК 373-048.34
DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2024/69.1.10>

Дольнікова Л.В.,
канд. пед. наук,
доцент кафедри педагогіки
та інноваційної освіти
Національного університету «Львівська
політехніка»

Шот А.Ю.,
студентка IV курсу
Інституту права, психології
та інноваційної освіти Національного
університету «Львівська політехніка»

Постановка проблеми у загальному вигляді.

Українські діти живуть і навчаються у складний час, коли неочікувана тривога заставляє їх перебазуватись в укриття. Що відбувається з психікою, які емоції і почуття переповнюють кожну дитину сказати важко. Як стверджують учасники педагогічного процесу це усвідомлений або неусвідомлений стрес, підвищений рівень тривоги, вимушений

вихід із зони комфорту. За свідченнями учнів в укриттях вони сидять кожен в своєму телефоні, вчителі не мають можливості, а переважно і не хочуть продовжувати освітній процес, пояснюючи, що укриття перепоєнені учнями різних вікових категорій, з якими неможливо забезпечити якісне протікання педагогічного процесу. Виникає проблема заперечення такому підходу, а разом з тим

пошуку ефективних засобів, методів, технологій взаємодії, що орієнтовані на оптимальний результат, тобто на часі розробка сучасних засобів та інструментів оптимізації освітнього процесу під час перебування учнів в укриттях з метою зменшення психологічної напруги та вирішення навчальних завдань. Обґрунтування і пошук необхідних сучасних підходів до організування педагогічної взаємодії, вірніше до продовження цієї взаємодії під час перебування в укриттях виокремлюють суперечність між відсутністю умов та необхідністю продовжувати навчання в укриттях, що підтверджує актуальність теми дослідження і потребу пошуку і обґрунтування специфічних засобів навчання для досягнення мети шляхом оптимізації процесу навчання під час перебування учнів в укриттях.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Проблема оптимізації завжди була актуальною, як впорядкована, аргументована система пошуку ефективних засобів і методів навчання, які ведуть до очікуваних результатів. Саме проблема оптимізації закладена і в дидактичний принцип оптимізації навчання досліджувалась і трактувалась відомими постатями української педагогічної науки А. Макаренком, В. Сухомлинським, А. Нісімчуком, С. Сисоєвою, І. Смолюком, П. Сікорським, О. Литвиненком, Р. Гуревичем тощо. Оптимальний результат освітнього процесу розглядається ними не як найкращий загалом, а як найкращий саме в конкретних умовах. Так А. Макаренко зазначав, що «...будь-яке догматичне положення, що не враховує обставин і вимог даного моменту, даного етапу, завжди буде нікчемним...» [3, с. 392] В.О. Сухомлинський у своїй праці «Сто порад учителям» [4], «Розмова з молодим директором школи», [5] наголошує на щоденній праці педагога над питаннями оптимізації процесу якісної взаємодії вчителя і учня, організування та створення оптимальних умов цієї взаємодії керівництвом школи. Всі науковці стверджують, що педагогічний процес, побудований на засадах оптимізації, акцентує на реалізації триєдиного завдання педагогічної взаємодії, сприяє досягненню поставлених цілей, забезпечує гуманітаризацію та гуманістичність процесу навчання, створює атмосферу задоволення і вмотивованих дій здобувачів освіти та педагогів, що завжди було і є визначальним в оцінці ефективності педагогічної взаємодії, формуванні мотиваційних стимулів до навчання і його якісних результатів. Такий результат є найвищою метою навчання під час повітряних тривог, коли цей процес переривається і тут місія вчителя просто надзвичайно важлива. Ми трактуємо дії вчителя саме в цій ситуації, коли переривається навчальний процес сиреною тривоги п'ятьма П: *підготуватись, підтримати, допомогти, повірити, попередити*. Аналіз досліджень в контексті оптимізації освітнього процесу здебільшого стосується

проблем дистанційного навчання і переважно у закладах вищої освіти. Це зустрічаємо в статті В. Корнієнко і І. Кипич «Оптимізація освітнього процесу шляхом впровадження дистанційного навчання під час воєнного стану» [1], де автори характеризують особливості реалізації мети освітнього процесу під час воєнного стану, виокремлюючи оптимальні засоби і методи навчання саме з урахуванням особливостей дистанційної педагогічної взаємодії. О. Лебедева, С. Мунтян [2] у статті «Оптимізація освітнього процесу у вищій школі через впровадження сучасних цифрових технологій» аналізують проблему впровадження сучасних інформаційно-комунікаційних технологій задля оптимізації навчального процесу в закладах вищої освіти, аналізують зміни в освітньому середовищі, що стосуються змісту освіти та ролі учасників освітнього процесу в процесі діджиталізації. Ми аналізували і інші публікації з опертям на ключове слово «оптимізація», проте ми не знайшли механізмів його впровадження в закладах загальної середньої освіти під час повітряної тривоги. Аналізуючи результати наших наукових розвідок можемо зазначити, що сучасні засоби навчання, як основа матеріально-технічного та інформаційного забезпечення освітнього процесу є складовою компонентою системи навчальної діяльності і дуже часто результати цих досліджень мають суб'єктивні пояснення і обґрунтування. Достатньо сучасними і авторськими є публікації, що стосуються оптимізації в поєднанні з інтенсифікацією просвітнього процесу і всі вони спираються на особливості дистанційного навчання в період воєнного часу. Актуальних розробок стосовно як організувати, а тим паче оптимізувати процес навчання під час перебування учнів в укриттях в літературі не знайдено.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. При достатньому методологічному та теоретико-методичному обґрунтуванні проблеми оптимізації освітнього процесу, акцентуванні на особливості організування дистанційного навчання, інтенсифікації процесу навчання, питання як організувати педагогічну взаємодію під час перебування учнів в укриттях є практично не дослідженим, що підтверджує актуальність нашого дослідження.

Мета дослідження. Проаналізувати та теоретично узагальнити основні підходи до забезпечення якісної педагогічної взаємодії вчителя з учнями під час перебування в укриттях, виокремити і схарактеризувати засоби реалізації мети навчання під час перебування в укриттях для оптимізації освітнього процесу.

Виклад основного матеріалу. Перш ніж приступити до узагальнення і рекомендацій нашого дослідження зазначимо, що нами проведено опитування учнів п'яти ЗЗСО м. Львова, переважно

9–11 класи. Через GOOGLE опитування ми поставили одне запитання відкритої форми «Що Ви робите, коли перебуваєте в укриттях під час повітряної тривоги?» Зазначимо, що з 740 учнів, які відповіли на запитання 520 відповіли, що дивляться цікаву інформацію в соцмережах, 128 – слухають музику, 52 – готують домашні завдання або індивідуальні завдання, 40 респондентів відповіли, що кожен раз займаються чимось іншим. На запитання щодо форми взаємодії вчителя з учнями під час повітряних тривог нам відповіли лише 8 учителів, які зазначили, що намагаються продовжувати навчання і в укриттях. Інші (а це 112 педагогів) учителі на запитання не відповіли, що свідчить про те, що вони не продовжують навчального процесу під час перебування в укриттях. Це стосується виключно закладів загальної середньої освіти, в яких ми проводили опитування. Ми не називаємо номери цих закладів освіти, оскільки проведене нами опитування не було узгоджене з керівництвом шкіл і тому вибірка і результати можуть вважатися не репрезентативними. Разом з тим зазначаємо, що проблема є і вона потребує вирішення. Найперше, на нашу думку, адміністрація школи повинна розробити методичні рекомендації змістового наповнення перебування вчителя з учнями в укритті, а не тільки забезпечити виконання алгоритму дій евакуації дітей з класу в укриття. Тут повинна бути спільна дія керівництва школи, психолога, урахування можливостей укриття, урахування вікових особливостей здобувачів освіти, а також особливостей змісту і завдань кожного окремого предмета. Наступним, найважливішим, кроком є підготовка вчителя до проведення уроку, що враховує можливість переривання педагогічного процесу через повітряну тривогу. Учитель повинен завжди до свого плану уроку мати варіанти заміни запланованих методів на реальні, які можна застосовувати під час перебування в укриттях. До арсеналу таких запасних методів відносимо: ігрові методи, пошуково-творчі методи, змагальні методи, методи активізації мисленнєвої діяльності, методи диференціації та індивідуалізації навчання.

Варто зазначити, що під час проведення практичних і семінарських занять з магістрами спеціальності «Освітні, педагогічні науки», які бачать себе педагогами в майбутньому, це питання викликало цікаву творчу дискусію з конкретними методичними пропозиціями. Так нами запропоновано використання штучного інтелекту для вирішення завдань під час перебування в укриттях учнів старшої школи. З учнями молодшої школи пропонуємо проводити ігри-квести, або ігри в слова на задану тему навчального предмету, Якщо перебування в укриттях випало на урок фізичного виховання, а рухатись нема можливості через обмеження, то рекомендуємо змагання на

знання історії українського спорту тощо. Під час проходження педагогічної практики ми визначили, що діти молодшої школи дуже важко психологічно переносять сигнал повітряної тривоги і тут необхідна як психологічна мобілізація так і професійна мотивація дій. Для молодшої школи, на нашу думку, найефективнішими є ігри в слова за темою уроку. До прикладу на уроках з математики в укриттях учні повинні продовжити думку попереднього учня словом, що поєднане операційним змістом з попереднім. Так учитель зазначає: *множення, наступний учень може сказати ділення, додавання, віднімання, обчислення, скорочення, сума, різниця, дільник, множник, ділене, добуток тощо*. Учень, який найактивніше працює, називає більше слів отримує бонуси, що впливають на результати його навчання. Враховуючи індивідуальний підхід та індивідуальні особливості кожного учня можна зробити команду журі з успішних або навпаки не дуже успішних учнів, які будуть фіксувати активність кожного учасника, узагальнювати його досягнення. Безперечно, модератором такої взаємодії буде учитель, який дозуватиме час, гучність, забезпечуватиме порядок, щоб не заважати тим, хто поруч, доповнюватиме учнів, скеровуючи їх до самостійної роботи вдома. Вчителям літератури або історії ми рекомендуємо перегляд фрагментів фільмів або театральних вистав за тим твором, який вивчається на уроках літератури, або історичних фільмів, які характеризують дану епоху. Ми вважаємо, що це при належній ерудиції і підготовці вчителя є цілком реально і дуже мотиваційно-спонукально до вивчення цього твору глибше і детальніше, долученню учнів до культурної спадщини людства. На уроках біології, хімії, що перервані через повітряну тривогу, доцільно використовувати акценти на сучасних екологічних проблемах, проблемах переробки сміття, використання альтернативних джерел енергії, проблемах необхідності збереження природи тощо. І тут також є можливість долучення учнів до сучасного мистецтва, віртуально відвідавши музеї сучасного мистецтва в Парижі, Лондоні, Брюсселі тощо. Це дасть можливість акцентувати на особливостях і завданнях творів сучасного мистецтва для акцентування на проблемах збереження природи.

Навівши далеко не повний перелік можливостей застосування особливих підходів і засобів реалізації мети освітнього процесу під час перебування учнів і вчителів в укриттях можемо узагальнити, що саме такі підходи сприятимуть оптимізації освітнього процесу. Це стверджує нас в тому, що ідея оптимізації передбачає вибір і застосування оптимального змістового і процесуального темпу навчання, відбору найефективніших засобів навчання і виховання, урахування особливостей воєнного часу, психологічного налаштування учнів на педагогічні дії під час перебування в укриттях. Кожен педагог

сучасної школи, яка функціонує в умовах постійних ймовірностей переривання навчання, і необхідності переходу в укриття повинен застосувати весь свій інтелектуальний і педагогічний потенціал для оптимального вибору форм, методів, засобів навчання, прогнозування структури окремого уроку чи системи уроків з даної навчальної дисципліни. Проте, якщо у мирний час, вчитель планує урок, виокремлює триєдину мету, планує використання конкретних засобів і методів реалізації цієї мети, то в період воєнного часу і високої ймовірності переходу в укриття має бути розроблений ним додатковий арсенал засобів досягнення цієї мети, який виконуватиме як функцію навчальну, виховну і розвивальну, так і функцію психологічного розвантаження і захисту, функцію мотиваційно-вольову та прогностично-активізуючу.

Серед критеріїв отримання оптимального результату під час застосування окремих активних методів і засобів навчання, варто виокремити, на нашу думку, рекомендаційні вимоги щодо планування і підготовки уроку для продовження або проведення його під час перебування учнів в укриттях з причини оголошення повітряної тривоги. До них ми відносимо: глибоке аналітичне володіння інформацією про особливості класу, як учнівського колективу, в якому планується проведення уроку; чітке визначення завдань даного уроку в системі уроків з навчальної дисципліни на основі принципу наступності; диференціація та індивідуалізація відбору змісту навчання з урахуванням особистісних властивостей здобувачів освіти; відбір та обґрунтування методів і засобів навчання під час класичного протікання уроку; відбір та обґрунтування методів і засобів реалізації мети уроку під час вимушеного перебування в укритті; прогнозування труднощів реалізації поставленої мети і шляхів усунення цих труднощів; диференційований підхід до складання контрольних матеріалів з метою визначення результатів навчання; залучення учнів до реалізації мети навчання через розробку ними власних засобів активізації навчальної діяльності під час їх перебування в укритті; урахування територіальних обмежень для проведення інтегрованих уроків.

На останній особливості вважаємо необхідним зупинитися детальніше. Багато практикуючих студентів, які проводять уроки в школах, є творчими високопрофесійними учителями, зазначають, що часто, а це спостерігається, коли в учителя останній урок, він залишає учнів і просить колегу «подивитись» за ними. Тоді вчителю важко зреалізувати свої організаційно-дидактичні підходи до застосування своїх методів і засобів, потрібно перебудуватись і інтегрувати свої педагогічні дії, які будуть ефективними для учнів різних вікових категорій і різний зміст і завдання навчання. Тоді доцільно застосувати універсальні засоби

навчання і виховання, спрямувати розмову на дискусію, інтелектуальні ігри, що визначають рівень загального розвитку учнів. Тут ефективним критерієм результативності такої оптимізації процесу навчання є рівень зацікавленості і активності учнів, а це визначається особистістю педагога, його гуманістичною спрямованістю, професіоналізмом, педагогічними здібностями та володінням педагогічною технікою ефективного педагогічного спілкування. Вважаємо необхідним зазначити, що питання оптимізації освітнього процесу маючи багато спільного в методологічному трактуванні, все таки повинно враховувати особливості часу, завдання школи як педагогічної системи, умов організування освітнього процесу, можливості та здатності застосування інформаційно-комунікаційних технологій і сьогодні вже штучного інтелекту, а тому виокремлюються і нові критерії оптимізації освітнього процесу. Це розвиває і вдосконалює принцип оптимізації навчання, виникають і впроваджуються нові дидактичні технології, які ефективно інтегруються з класичними принципами оптимізації. В умовах воєнного часу вчителю потрібно бути готовим реалізувати мету навчання через підтримку, допомогу, розуміння, віру учнів в мирне майбутнє, в якому їм потрібні знання, уміння, що допоможуть бути успішними громадянами і фахівцями. Виходячи з власного аналізу проблеми та спираючись на теоретико-методологічне обґрунтування процесу оптимізації освітнього процесу загалом і принципу оптимального навчання зокрема можемо зазначити, що під час організування і забезпечення педагогічної взаємодії в час перебування учнів в укриттях адміністрація школи, вчителі і всі учасники педагогічного процесу для отримання його ефективного результату повинні спиратись на урахування таких підходів та умов:

- чітко усвідомлювати зміст і завдання процесу навчання за кожною темою в кожному конкретному класі;
- розробляти плани-конспекти у двох варіантах: за класичним принципом в класі і за умови перебування в укриттях;
- відбір засобів і методів навчання з метою його оптимального протікання повинен враховувати вікові особливості учнів, матеріальні можливості укриття;
- оптимізацію освітнього процесу в час перебування учнів в укриттях проводити за допомогою активних ігрових засобів навчання з долученням інформаційно-комунікаційних технологій та можливостей штучного інтелекту;
- чітко усвідомлювати сутність і завдання оптимізації освітнього процесу, акцентуючи на тому, що завданням педагога є комплексний цілісний підхід до побудови такого педагогічного процесу, що враховує закономірності і принципи навчального процесу, усвідомлений, науково-обґрунтований

вибір конкретних методів і засобів реалізації мети навчання;

– розробка, трактування і аналіз критеріїв оптимізації, які дадуть можливість професійного ствердження педагога у ефективності обраних ним підходів.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Проведене нами дослідження проблеми реалізації завдань навчання через оптимізацію реалізації їх завдань під час перебування учнів в укриттях під час повітряної тривоги виокремило необхідність розробки оптимальних варіантів проведення уроку, що продовжує тему навчального предмета активними та ігровими методами навчання. До наступних напрямів наших наукових розвідок відносимо розробку вдосконалених засобів навчання та вивчення їх ефективності для оптимального протікання педагогічної взаємодії.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Корнієнко В., Кипич І. Оптимізація освітнього процесу шляхом впровадження дистанційного навчання під час воєнного стану». URL: https://er.knutd.edu.ua/bitstream/123456789/20210/1/PIONBUG_2022_P051-052.pdf (дата звернення: 22.01.2024)
2. Лебедева С. О., Мунтян С. Г. Оптимізація освітнього процесу у вищій школі через впровадження сучасних цифрових технологій. *Педагогіка формування творчої особистості у вищій та загальноосвітніх школах*. 2020. № 2 (70). С. 205–210.
3. Макаренко А. С. Твори: у 7 т. Т. 7. Київ : Радянська школа, 1955. 362 с.
4. Сухомлинський В. О. Сто порад учителям. Київ : Радянська школа, 1988. 304 с.
5. Сухомлинський В. О. Розмова з молодим директором школи. *Вибрані твори* : в 5 т. Т. 4. Київ : Радянська школа, 1977. С. 393–628.